

rının bu konudaki tavrını eleştirir. Ona göre Hacı Bayrâm-ı Velî halifelîği Ömer Dede'ye vermiş olsa bile aynı şekilde daha önce Akşemseddin'e de vermiş olması kuvvetle muhtemeldir (*Tomar-Melâmîlik*, s. 46-50). Nitekim Enîsî, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ölüm döşeğinde iken müridlerini çağırıp öldüğünde kendisini Akşemseddin'in gasletmesini ve namazını kıldırmasını vasiyet ettiğine dair bir rivayet nakleder (*Menâkıb-ı Akşemseddin*, s. 140).

Konuyla ilgili ikinci menkıbe Ömer Dede'den bahseden bütün kaynaklarda mevcuttur. *Mir'âtü'l-İşk'*'ta bu olay, daha Hacı Bayram'ın öldüğü gece müridlerden bazılarının Emîr Dede'yi kızdırmaları üzerine onun, "Dervişlik hırkada ve taçta değildir" diyerek aşçıların dört koyunu pişirdikleri bir ateşin yanına gidip âni bir hareketle ateşe girip oturduğu, taç ve hırkanın yandığı, ancak kendisine ve Hacı Bayram'ın hediye ettiği şala bir şey olmadığı şeklinde anlatılmış (Erünsal, s. 201), olayın geçtiği yer hakkında bilgi verilmemiş. Akşemseddin ile de bir ilgi kurulmamıştır. *Keâtâ'ib*'de ve ondan naklen diğer kaynaklarda ise olayın Hacı Bayram'ın ölümünden kısa bir süre sonra Göynük'te meydana geldiği ve Akşemseddin ile Ömer Dede arasında geçtiği ifade edilmektedir. Bu rivayete göre Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ölümünün ardından Akşemseddin Beypazarı'nda, Ömer Dede Göynük'te faaliyet göstermeye başlamıştır. La'îzâde'ye göre Beypazarı'nda halk ile arası açılan Akşemseddin de bir süre sonra Göynük'e yerleşmiş ve burada kurduğu tekkesinde faaliyet göstermiştir. *Keâtâ'ib*'de ise olay şu şekilde anlatılmaktadır: Hacı Bayram'ın vefatından sonra bütün müridler Akşemseddin'e tâbi olup onun sohbet meclisine katılırlar. Akşemseddin ve müridleri kuşluk ve akşam vakitlerinde zikir ve sohbet meclisi düzenler. Emîr Sikkînî dışında herkes bu toplantılara katılıp şeyhin elini öperken Emîr Sikkînî meclisin bir kenarında oturur ve zikir halkasına girmez. Bu durumdan hoşlanmayan Akşemseddin onun yanına giderek, "Bu toplantılara senin de katılman gerekir, yoksa senden şeyhin tacını alırız" der. Emîr Sikkînî, "Öyleyse yarın cuma günü namazdan sonra bizim eve gelin, size hırkayı ve tacı teslim ederiz" der. Ertesi gün Emîr Sikkînî evinin avlusunda büyük bir ateş yaktırır. Namazdan sonra Akşemseddin müridleriyle birlikte onun evine gelir. Emîr sırtında hırka, başında taç olduğu halde ateşe girer. Bir müddet sonra ateşten çıkınca hırka ve tacın yandığı, fakat kendisine bir şey olma-

dığı görülür. Bu dönemden itibaren kendisi ve müridleri taç ve hırkayı terkederler (vr. 361^b). Sarı Abdullah, La'îzâde ve Müstakimzâde gibi Melâmî kaynakları tarafından küçük değişikliklerle nakledilen bu menkıbe bir anlamda Bayramiyye'nin Şemsiyye ve Melâmiyye adıyla iki kola ayrılmasını hikâye eder. Hatta Sarı Abdullah, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin sağlığında Ömer Dede ile Akşemseddin arasındaki çekişmeyi ancak ateşin neticelendirebileceğine dair bir söz söylediğini rivayet eder (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 241). Bu arada Akşemseddin'in Ömer Dede için, "Halifelik yapma yetkisi olmayan bir meczuptur" dediği nakledilmektedir. Bu dönemden itibaren gerek Ömer Dede gerekse onun yolundan gidenler hırka ve taç gibi özel sembollerle ifade edilen bir tarikat anlayışını reddetmişler, âdâb ve erkân şekilciliğinin yerine sohbetin olgunlaştırıcı özelliğini ön plana çıkarmışlardır. Bundan sonraki hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan Ömer Dede'nin mezarı Göynük'tedir. Bayramî-Melâmî silsilesi kendisinden sonra Bünyâmin Ayâşî vasıtasıyla devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns: Evliyâ Menkıbeleri* (trc. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 834; İsmail E. Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayramî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'i*, Ankara 2003, s. 201-202; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 77; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Keâtâ'ibü'l-âlemi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 361^{a-b}; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 95-96; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 65; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 241-242; Enîsî, *Manâkıb-ı Akşemseddin* (haz. Ali İhsan Yurd – Mustafa S. Kaçalın, *Akşemseddin, Hayatı ve Eserleri* içinde), İstanbul 1994, s. 140-142; Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavufî Hayat-Halvetlik Örneği-Hediyetü'l-lhvân* (haz. Osman Türer), İstanbul 2005, s. 454; La'îzâde Abdülbâki, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayramiyye: Sergüzeşt*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2456, vr. 132^a-133^b; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 3357, vr. 4^b-5^a; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 173^b; Bursalı Mehmed Tâhir, *Hacı Bayram Velî*, İstanbul 1329, s. 5; *Tomâr-Melâmîlik*, s. 34-50; Fazlullah Rahîmî Efendi, "Ah Teslimiyet", *Fazlullah Rahîmî Efen-dî'nin Perâkende Eurâki* içinde, Nihat Azamat özel kütüphanesi, s. 47-48; Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî*, İstanbul 1343, s. 114-117; Abdülbâki [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmiler*, İstanbul 1931, s. 33-41; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî: Yaşamı-Soyu-Vakfı*, Ankara 1983, I, 74-78; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, II, 469-470; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s. 252-254; Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klâsik Çağ: 1300-1600* (trc. Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s. 199-200.

HAŞİM ŞAHİN

ÖMER b. EBÛ REBÎA

(عمر بن أبي ربيعة)

Ebü'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa b. el-Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 93/711-12)

Emevî döneminin ünlü aşk şairi.

26 Zilhicce 23 (3 Kasım 644) tarihinde Medine'de doğdu. Kendisine Ömer adının ve Ebü'l-Hattâb (Ebû Hafs) künyesinin verilmesi doğum gecesinin Hz. Ömer'in şehid düştüğü geceye rastlaması sebebiyledir. Sonraki yıllarda uçarı hayatı ve çapkınlığı sebebiyle, anılan gecede meydana gelen bu iki olayla ilgili olarak, "Hak gitti, bâtıl geldi" değerlendirmesine yol açmıştır. Hayatının ilk yıllarını Medine'de geçirdi. Kur'an, hadis, dil, edebiyat, tarih ve matematik eğitimi aldı. Yezid b. Muâviye'ye biat konusunda Medine valisinin baskı yaptığı birçok ileri gelenle birlikte Mekke'ye gidip yerleştiği tahmin edilmektedir (Cebrâil Süleyman Cebbûr, *Ömer b. Ebî Rebî'a*, II, 69). Ebü'l-Ferec el-İsfahânî onun Mekke'de doğduğunu kaydeder (*el-Eğârî*, I, 80).

Ömer b. Ebû Rebîa asil bir aileye mensuptu, Ebû Cehil ile Hz. Ömer'in annesi Hanteme bint Hâşim onun babasıyla ama çocuklarıdır. Câhiliye döneminde adı Bahîr (Büceyr) olan babasına Hz. Peygamber Abdullah ismini vermiştir (a.g.e., I, 73). Yemen'den getirdiği baharatla çok zengin olan Abdullah, Resûlullah tarafından Yemen'in Cened yöresine vali olarak gönderilmiş ve vefatına kadar (35/656) bu görevde kalmıştır. Câhiliye devrinde Kâbe'nin örtüsünü değiştirme işini bir yıl Kureys kabilesi, bir yıl da Abdullah üstleniyordu. Bu sebeple kendisine "el-İdl" (bütün Kureys kabilesine bedel) lakabı verilmişti (a.g.e., a.y.). Dolayısıyla Abdullah'ın büyük servetini Yemen valiliği sırasında sağladığı yolundaki görüş (*Eİ²* [İng.], X, 822) doğru değildir.

Annisi Mecd, Hadramutlu bir savaş esiriydi. Ömer, hıristiyan olduğu rivayet edilen annesinin (İbn Kuteybe, s. 371) tek oğlu olarak babasından uzak, ancak onun büyük servetinin sağladığı geniş imkânlar içinde büyüdü, bu da kişiliğinin şekillenmesinde belirleyici rol oynadı. Abdullah b. Zübeyr döneminde bir ara Basra valiliğiyle görevlendirilen baba bir kardeşi Hâris'ten (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, I, 118-119) farklı olarak Ömer siyasetle ilgilenmedi, kendini o dönemde gelişme gösteren eğilence hayatının içinde buldu ve şiirle meş-

gul oldu. Çeşitli münasebetlerle karşılaşmış beğendiği kadınlara karşı duygularını şiirle ifade ediyor, onları gazellerine konu yapıyordu. Çoğu Kureyşli olmak üzere şiirlerine konu ettiği çok sayıda soylu kadın arasında bazı sahâbîlerle Ermevî halifelerinin kızları da bulunuyordu (Cebrâil Süleyman Cebbûr, *‘Ömer b. Ebî Rebî‘a*, III, 33-296). İbn Süreyc, İbn Miscâh, Garîd, Begüm ve Esmâ gibi Mekkeli; Ma‘bed, Delâl, İbn Âişe ve Cemîle gibi Medinelî şarkıcılar onun şiirlerini besteliyordu. Ömer b. Ebû Rebîa yaşlılık döneminde bu hayat tarzından vazgeçti ve gazel söylememeye yemin etti. Ancak zaman zaman yeminini bozarak söylediği gazellerden her beyit için kefarete olarak bir köle âzat etmek durumunda kaldı (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, I, 156). Kendine özgü hayat tarzını ve satışmalarını halifelerin kızlarına varıncaya kadar sürdürmesi üzerine Ömer b. Abdülazîz tarafından Kızıldeniz'deki Dehlek adasına sürüldüğü de rivayet edilir (A. Ferîd Rifâî, s. 64). Ömer b. Ebû Rebîa, tercih edilen görüşe göre 93 (711-12) yılında Yemen'de vefat etti. Onun Dimâşk'ta veya Dehlek adasında öldüğü ya da cihadta çıktığı geminin yanması veya satıştığı iffetli bir kadının bedduası sonucu hayatını kaybettiği şeklinde rivayetler de bulunmaktadır (Cebrâil Süleyman Cebbûr, *‘Ömer b. Ebî Rebî‘a*, II, 196-203). Ömer b. Ebû Rebîa, sadece çağdaşlarınca değil aynı zamanda modern Arap edebiyatı eleştirmenlerince de bütün zamanların en büyük Arap aşk şairi olarak kabul edilmiştir (Tâhâ Hüseyin, I, 293; Şevkî Dayf, II, 350).

Ömer b. Ebû Rebîa'nın şiirleri, I. (VII.) yüzyılda Mekke ve Medine'de mensubu bulunduğu aristokrat tabakanın, varlıklı Arap kadınlarının hayatını ve kadın-erkek ilişkilerini gerçekçi biçimde dile getirir. Onun hayatında ve şiirlerinde siyasetin hiç yer almaması, gazellerine kadınları konu ederken bunu karşı tarafı öfkelenendirme veya öç alma amacıyla yapmaması şiirlerinin gerçek hayatın yansıması olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Ömer b. Ebû Rebîa, klasik kasidenin giriş bölümü (nesîb, teşbîb) niteliğinde kalmış olan gazele müstakîl bir şiir hüviyeti kazandıran ilk şairlerden biridir. Onun şiirleri, Cemîl ve Küseyir gibi çöle yaşayan ve platonik aşkı terennüm eden şairlerinkinden farklı olarak maddî aşkı konu etmesi bakımından İmru'ül-Kays'ın pervasız şiirlerinin bir uzantısı biçiminde görülmekte, böylece Ömer uzrî veya bedevî gazelin mukabili olan hadarî (şehirli) veya hicazî gazelin temsilcisi diye kabul edilmektedir. İbnü'l-Mu-

tez bazı kasidelerine nazîre yazmış, Mih-yâr ed-Deylemî onun şiirlerinden etkilenmiştir.

Şairin divanında yer alan şiirlerin tamamı övünme ve tasvire ait birkaç beyit dışında gazelden ibarettir. Onun çektiği acıları ve ıstırabı dile getirerek sevgilisinden lutuf beklediği durumlar olsa da benliğini öne çıkardığı ve hatta kendini seven (narsis) bir tutum gösterdiği durumlar daha çoktur. Aşk acısından şikâyetçi olan genellikle kendisi değil öbürüdür. Bir erkek olarak o âşık değil mâşuktur. Arap gazelinde alışılmış tutumun dışında kalan bu husus şairin yetişme tarzı ve sosyal statüsüyle açıklanabilir.

Ömer b. Ebû Rebîa'nın divanı farklı hacimlerde yaklaşık 440 şiirden oluşur. Onun şiirlerini biçim yönünden ele alan bir çalışma, bunların büyük çoğunluğunun bestelenmiş olmasına rağmen sanıldığı gibi kısa bahirlerde söylenmediğini, daha çok tavil bahrinin kullanıldığını, bestelenmeye uygun bahirler olarak nitelenen hafif, hezec, vâfir, mütেকârib, remel ve serfî bahirlerinde söylenmiş şiirlerinin toplam şiirlerinin yarısından az olduğunu ortaya koymuştur (Sâlih b. Ramazan, XXVIII [1988], s. 305-306). Şarkıcıların Ömer'in şiirlerine yönelmesindeki âmil kullandığı bahirlerden çok gazellerinin içeriğinde, lafız ve terkiplerin yapısında, sade ve akıcı dilinde, müzikal armonide aranmalıdır. Bilhassa hafif bahrinde söylediği şiirlerin dili halkın diline yaklaşan bir nitelik taşır. Bununla birlikte özellikle tavil bahrinden uzun soluklu şiirlerindeki tablolar büyük ölçüde beyân unsurlarına dayalı olarak çizilmiştir. Kadın güzelliğini tasvir ederken geleneksel teşbih ve istiare klişelerini kullanmakla birlikte tasvire hikâye ve diyalog üslûbunu getirmek suretiyle canlı ve hareketli bir nitelik kazandırmıştır. Tasvirlerinde hayal unsuru az olup gerçekçi çizgi hâkimdir. Divanın, ilki 1310 (1892) yılında Kahire'de olmak üzere birçok baskısı ve neşri yapılmıştır (nşr. Paul Schwartz, I-II, Leipzig 1901-1909; açıklama nşr. M. el-Annânî, Kahire 1330; nşr. Beşîr Yemût, Beyrut 1934; nşr. İbrâhim el-A'râbî, Beyrut 1952; şerh notlarıyla birlikte nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1371/1952; nşr. Fâyiz Muhammed, Beyrut 1412/1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer b. Ebû Rebîa, *Divân* (nşr. Fâyiz Muhammed), Beyrut 1412/1992, neşredenin girişi, s. 7-30; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'* (nşr. Temîm Şeyh Hasan), Beyrut 1991, s. 371-374; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Abdülemîr Ali Mü-

hennâ – Semîr Yûsuf Câbir), Beyrut 1986, I, 70-242; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1953, I, 238-257; Zekî Mübârek, *Hubbû İbn Ebî Rebî'a ve şî'rüh*, Kahire 1928, tür.yer.; A. Ferîd Rifâî, *‘Asrû'l-Me'mûn*, Kahire 1346/1928, s. 64-102; Ömer Feruh, *‘Ömer b. Ebî Rebî'a*, Beyrut 1941, tür.yer.; Abbas Mahmûd el-Akkâd, *Şâ'irü'l-gazel: ‘Ömer b. Ebî Rebî'a*, Kahire 1942, tür.yer.; Brockelmann, *GAL*, I, 41-43; *Suppl.*, I, 76-77; Tâhâ Hüseyin, *Hadîsü'l-erbi'â'*, Kahire 1957, I, 293-315; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II, 349-354; Cebrâil Süleyman Cebbûr, *‘Ömer b. Ebî Rebî'a*, Beyrut 1981, I-III; a.m.f., “Nesebü ‘Ömer b. Ebî Rebî'a”, *el-Meşrik*, XXXIV/1, Beyrut 1936, s. 84-93; Abdüllatif Şerâre, *‘Ömer b. Ebî Rebî'a*, Beyrut 1403/1983, tür.yer.; Kusay el-Hüseyin, *‘Ömer b. Ebî Rebî'a: Şâ'irü'l-Hicaz hayâtühû ve edebüh*, Beyrut 1994, tür.yer.; M. Abdülvâhid Benâmî, “el-Uşşûsa ve'l-hivâr fi şî'ri ‘Ömer b. Ebî Rebî'a”, *el-Bahşû'l-ilmî*, sy. 1, Rabat 1964, s. 65-99; Sâlih b. Ramazan, “Mülâhazât havle's-şekl fi şî'ri ‘Ömer b. Ebî Rebî'a”, *Havliyyâtü'l-Câmî'ati't-Tûnisîyye*, XXVIII, Tunus 1988, s. 287-314; I. Kratschkowsky, “Ömer”, *IA*, IX, 461-462; J. E. Montgometry, “Umâr b. Abî Rabî'a”, *EI²* (İng.), X, 822-823.

RAHMİ ER

ÖMER b. EBÛ SELEME

(bk. İBN EBÛ SELEME).

ÖMER EFENDİ, CÂBİ

(ö. 1814 [?])

Osmanlı tarihçisi.

Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde bulunan “Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni, Ayasofya Câbîsi Ömer Efendi” şeklindeki bilgi dışında hakkında biyografik ve bibliyografik kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Vekâyî'nâmenin telif tarihi olan 1203 (1789) yılında müellifin orta yaşlarda olduğu düşünülürse XVIII. yüzyılın ilk yarısında doğduğu söylenebilir. Ömer Efendi'nin adı bazı çalışmalarda Câbî Said ve buna izâfeten eser de “Câbî Said Tarihi” diye zikredilir (*IA*, VIII, 709; X, 454). Ahmet Hamdi Tanpınar, kaynakları arasında zikrettiği *Câbî Ömer Efendi Tarihi*'nin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Kitaplığı'ndaki nüshasını “Câbî İsmet Bey Tarihi” diye belirtmiş ve nüshadan bu isimle pek çok alıntı yapmıştır (19. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 53).

Said isminin nereden kaynaklandığını, dolayısıyla bu kaydın kimin tarafından yazıldığına dair bilgi mevcut değildir. Ömer Efendi adı ise memuriyet unvanıyla beraber müellif nüshasında yer almaktadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2152,